

Recomandările CCBE privind protejarea confidențialității clienților în contextul activităților de supraveghere

28/04/2016

Conseil des barreaux européens
Consiliul Barourilor și al Societăților de Drept din Europa
Association internationale sans but lucratif

Rue Joseph II, 40 /8 - 1000 Bruxelles
T. : +32 (0)2 234 65 10
Email: ccbe@ccbe.eu - www.ccbe.eu

SUMAR EXECUTIV

“Obligația avocatului de a respecta confidențialitatea servește atât intereselor administrării justiției, cât și intereselor clientului. În consecință, aceasta trebuie să beneficieze de o protecție specială din partea statului.”

- Codul deontologic al CCBE, articolul 2.3

Scopul prezentului document este de a informa legislatorii și factorii decizionali în privința standardelor care trebuie respectate pentru a asigura că principiile esențiale ale secretului profesional și privilegiului profesiei juridice nu sunt subminate de practici ale statului ce implică interceptarea comunicărilor și accesul la datele avocaților în scopul supravegherii și/sau al aplicării legii.

Partea I evidențiază sensul și domeniul de aplicare a confidențialității datelor clientului, prin prezentarea acestui concept în contextul drepturilor consacrate prin legislația UE și Convenția europeană a drepturilor omului, și al abordării adoptate de instanțele europene. Documentul de față demonstrează că atât Convenția, cât și legislația UE protejează confidențialitatea comunicărilor între avocați și clienții acestora, iar instanțele europene și alte organisme europene relevante îi acordă, la rândul lor, o importanță deosebită. Confidențialitatea nu este văzută numai ca o datorie a avocatului, ci și ca un drept fundamental al clientului. Fără garanția confidențialității nu poate exista încredere, iar aceasta este esențială pentru funcționarea adecvată a procesului de administrarea a actelor de justiție și a statului de drept.

Recomandările cuprinse în Partea II a prezentului vizează asigurarea respectării acestui principiu, precizând următoarele condiții principale:

- Principiul general:** orice act de supraveghere directă sau indirectă întreprins de stat trebuie să se înscrie în limitele principiilor statului de drept, cu respectarea principiului că orice date și comunicări protejate de privilegiul profesiei juridice și de obligația păstrării secretului profesional sunt inviolabile și nu pot face obiectul interceptării sau supravegherii.
- Nevoia de control legislativ:** activitățile de supraveghere trebuie reglementate cu un grad adecvat de detaliere prin legislație primară care trebuie să prevadă în mod explicit protecția comunicărilor între avocat și client. De asemenea, în cazul externalizării activităților de

supraveghere către persoane private, guvernul trebuie să dețină întotdeauna controlul deplin asupra întregului proces de supraveghere. Decriptarea datelor poate fi permisă numai dacă este definită în mod legal, în urma unui proces adecvat și a unei autorizări judiciare prealabile.

3. **Amploarea admisă a interceptărilor:** numai comunicările care nu se încadrează în categoria secretului profesional sau privilegiului profesiei juridice pot fi interceptate. Niciun sistem nu protejează comunicările în cazul în care avocatul este implicat în punerea la cale a unei activități infracționale. Obiectivul este asigurarea inviolabilității materialelor care intră sub incidența confidențialității relației avocat-client. Prin urmare, mandatul de interceptare a comunicărilor cu un avocat nu ar trebui eliberat decât dacă există dovezi indiscutabile cu privire la faptul că materialul a cărui interceptare se vizează nu va fi protejat prin privilegiul profesiei juridice sau prin secretul profesional.
4. **Supraveghere judiciară independentă:** în cazul comunicărilor cu avocații, este esențial să se obțină autorizarea judiciară înainte de impunerea oricărei măsuri de interceptare. În plus, este necesară asigurarea supervizării în toate etapele măsurilor de supraveghere, supervizare efectuată de un organ judiciar independent, care are competența de a stopa interceptarea și/sau de a distruge materialele interceptate. În acest scop, organul de supraveghere trebuie să aibă, prin lege, competențele necesare pentru a lua decizii aplicabile în practică.
5. **Valorificarea interceptărilor:** orice material interceptat și obținut în lipsa autorizării judiciare (prealabile) și cu încălcarea confidențialității clientului trebuie considerat inadmisibil de către instanță și se impune distrugerea acestuia. Orice material obținut în mod legal ar trebui să fie admisibil ca probă.
6. **Căi de atac și sancțiuni:** este necesar ca avocații și clienții acestora care au făcut obiectul supravegherii ilegale să aibă la dispoziție căi de atac și să se introducă un sistem de sancțiuni. Avocații și clienții acestora au dreptul de a fi informați în legătură cu datele colectate ca rezultat al supravegherii directe sau indirecte, odată ce a fost divulgat faptul că au fost instituite măsuri de supraveghere.

CUPRINS

SUMAR EXECUTIV	1
INTRODUCERE	4
PARTEA I: SECRETUL PROFESIONAL ȘI PRIVILEGIUL PROFESIEI JURIDICE – SENS ȘI DOMENIU DE APLICARE	6
PARTEA II: RECOMANDĂRI CCBE.....	15
1. Principiul general.....	15
2. Nevoia de control legislativ	15
2.1 Toate activitățile de supraveghere trebuie reglementate cu un grad adecvat de detaliere (de exemplu, “securitatea națională” trebuie definită în mod clar) și de transparență.	15
3. Amploarea admisă a interceptărilor	16
3.1 Numai comunicările care nu se încadrează în categoria secretului profesional sau a privilegiului profesiei juridice pot fi interceptate.	16
4. Supraveghere judiciară și independentă.....	17
4.2 Controlul de supervizare trebuie încredințat unui organ judiciar.....	18
4.4 Este necesară o autorizare preliminară externă și, dacă este necesar, și condiționată a impunerii măsurii de interceptare.	19
4.6 Organul sau organele de supraveghere trebuie să primească sarcina asigurării că măsurile de supraveghere nu încalcă privilegiul profesiei juridice sau secretul profesional.	20
5. Valorificarea interceptărilor	21
5.2 Orice material interceptat în mod legal ar trebui să fie utilizat doar pentru scopul pentru care s-a acordat autorizația de către organul de supraveghere.	22
5.3 În situația în care un material interceptat este considerat ca fiind ilegal, trebuie solicitată distrugerea acestuia.	22
6. Căi de atac și sancțiuni	22
6.3 Odată ce măsurile de supraveghere devin cunoscute, avocații și clienții care au făcut obiectul acestor măsuri trebuie să aibă posibilitatea să conteste legalitatea acestor măsuri în fața unui judecător.	
22	
6.4 Toate autoritățile guvernamentale în cazul cărora s-a constatat că au efectuat activități de supraveghere ilegale ar trebui să fie pasibile de impunerea unor sancțiuni.....	23
CONCLUZIE	24
Evoluție – Acțiuni CCBE în legătură cu supravegherea	24
Bibliografie.....	26

INTRODUCERE

În ultimii ani, CCBE a exprimat îngrijorări majore¹ în legătură cu dezvoltările referitoare la metodele de lucru ale serviciilor naționale de informații. Aceste îngrijorări se referă în special la faptul că organismele de stat au competențe de anchetă secrete și/sau controlate insuficient și utilizează tehnologii de interceptare și urmărire foarte sofisticate și avansate pentru a accesa date din comunicările cetățenilor, într-un mod generalizat, pe scară largă, fără se bazeze pe suspiciuni. Deși pot aduce beneficii în combaterea terorismului și crimei organizate, aceste tehnologii creează noi probleme specifice care trebuie abordate, în special în ceea ce privește caracterul legal al ingerinței în drepturile fundamentale ale omului.

Această ingerință devine deosebit de periculoasă atunci când guvernele accesează date și comunicări cărora le-a fost acordată o protecție specială prin lege. Evident, este situația comunicărilor între avocați și clienții acestora. În toate statele membre ale Uniunii Europene, legea oferă protecție împotriva dezvoltării informațiilor comunicate între avocat și client în condiții de confidențialitate. Fără această protecție, este subminată însăși funcționarea statului de drept.

Ar putea fi afectate mai ales accesul la justiție, dreptul la un proces echitabil și dreptul la viață privată. Aceste drepturi sunt protejate în numeroase documente juridice interne și internaționale, printre care se numără Convenția Europeană a Drepturilor Omului (ECHR) și Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene. Subminarea confidențialității comunicării avocat-client – indiferent dacă această confidențialitate se bazează pe conceptul de secret profesional sau (așa cum se întâmplă în unele jurisdicții) pe privilegiul profesiei juridice – înseamnă încălcarea obligațiilor internaționale, negarea drepturilor acuzatului și compromiterea generală a caracterului democratic al statului.

Acest aspect a fost recunoscut de către diferite organisme internaționale. Parlamentul European, de exemplu, a adoptat în octombrie 2015 o rezoluție referitoare la măsuri subsecvente² în legătură cu supravegherea electronică de masă a cetățenilor UE în care se subliniază că drepturile cetățenilor UE trebuie protejate împotriva oricărei supravegheri a comunicărilor confidențiale cu avocații. În plus, Parlamentul European a solicitat în mod explicit Comisiei Europene să adopte o comunicare în această privință³. În plus, în 2015, Consiliul Europei a adoptat și a dat publicității mai multe lucrări pe această temă. Adunarea Parlamentară a adoptat o rezoluție⁴ în care a evidențiat faptul că interceptarea comunicărilor privilegiate ale avocaților reprezintă o amenințare la adresa drepturilor fundamentale, în special a dreptului la viață privată și a dreptului la un proces echitabil. Comisia de la Veneția a dat publicității o versiune actualizată⁵ a unui raport anterior privind supravegherea democratică a serviciilor de securitate și informații în care se recunoaște că, în ceea ce privește comunicările avocat-client, trebuie asigurată o protecție ridicată care să includă garanții procedurale și supraveghere externă puternică. În sfârșit, Comisarul pentru Drepturile Omului a subliniat într-un document de discuție⁶ că

¹ [Declarația CCBE privind supravegherea electronică de masă de către organismele guvernamentale \(inclusiv datele avocaților europeni\)](#), 2013; [Studiu comparativ efectuat de CCBE în legătură cu supravegherea guvernamentală a datelor avocaților în Cloud](#), 2014; [Avocații europeni salută acțiunea Parlamentului European împotriva supravegherii electronice de masă](#), 2014; [Scrisoare către Parlamentul Poloniei în legătură cu proiectul de lege privind modificările aduse legii privind institutia poliției și altor legi în legătură cu hotărârea Tribunalului Constituțional al Poloniei din 30 iulie 2014](#), 2016; [Scrisoarea CCBE către James Brokenshire MP, ministru pentru imigrație și securitate în cadrul guvernului Regatului Unit](#), 2015; [Curtea olandeză menține hotărârea instanței inferioare prin care este interzisă supravegherea comunicărilor avocaților, după intervenția de succes a CCBE](#), 2015; [CCBE a intervenit înaintea Consiliului Constituțional al Franței pentru a apăra confidențialitatea comunicărilor între avocați și clienții acestora](#), 2015.

² [Rezoluția](#) Parlamentului European "Măsuri luate în urma rezoluției Parlamentului European din 12 martie 2014 privind supravegherea electronică în masă a cetățenilor UE", 29 octombrie 2015.

³ Ibid. §43.

⁴ Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei, [Rezoluția 2045](#), 21 aprilie 2015. §4.

⁵ Comisia de la Veneția din cadrul Consiliului Europei, ['Actualizarea Raportului din 2007 privind supravegherea democratică a serviciilor de securitate și a Raportului privind supravegherea democratică a serviciilor de informații care folosesc interceptarea semnalelor'](#), 2015, §18 și 106.

⁶ Comisarul pentru drepturile omului al Consiliului Europei, ['Supravegherea democratică și eficientă a serviciilor naționale de securitate'](#), document de discuție, Consiliul Europei, 2015, 27.

interceptarea comunicărilor între avocați și clienții acestora poate submina egalitatea de mijloace a părților și dreptul la un proces echitabil.

Deși importanța acestui principiu nu poate fi contestată, în prezent principiul este serios amenințat. Ultimele evenimente din diferite țări europene compromit protecția acordată în mod tradițional secretului profesional și privilegiului profesiei juridice de către statele democratice.⁷

Scopul prezentului document este de a informa legislatorii și decidenții în legătură cu standardele care trebuie respectate pentru a asigura că principiile esențiale ale secretului profesional și privilegiului profesiei juridice nu sunt subminate de practici ale statului ce implică interceptarea comunicărilor și accesul la datele avocaților în scopul supravegherii și/sau al aplicării legii.

Prezentul document nu își propune stabilirea unei abordări europene, recunoscând atât faptul că există diferențe importante între privilegiul profesiei juridice și secretul profesional, cât și faptul că pot exista diferențe în înțelegerea naturii și domeniului de aplicare a secretului profesional în diferite jurisdicții. Cu toate acestea, oricare ar fi abordarea specifică a diferitelor jurisdicții, toate statele membre ale Consiliului Europei au obligația de a respecta Convenția europeană a drepturilor omului (ECHR) și, în plus, statele membre ale Uniunii Europene au obligația de a respecta prevederile legislației UE. Prin urmare, abordarea adoptată de prezentul document este să efectueze o analiză a abordării Curții Europene a Drepturilor Omului (CEDO) și a Curții de Justiție a Uniunii Europene (CJUE), pentru a distinge standardele minime care se aplică în întreaga Europă. Desigur, se acceptă faptul că anumite jurisdicții pot aplica standarde care depășesc aceste standarde minime.

Pentru scopurile prezentului document, termenii "stat" sau "guvern" sunt în mod deliberat utilizați de o manieră largă și imprecisă, deoarece acești termeni pot face referire la guvernul național, la diferite niveluri ale guvernului (federal, de stat sau local), la agenții guvernamentale, autorități fiscale, agenții independente care îndeplinesc atribuții publice, poliție, parchet, servicii de informații etc. Recomandările vizează accesul statului sub toate formele sale și manifestări privind datele și comunicările între avocați și clienți.

⁷ În Franța, de exemplu, legea recent adoptată privind informațiile (*loi sur le renseignement*) ar permite agențiilor de informații să folosească tehnici de spionaj mai ample ca niciodată și să aibă acces la metadatele privind toate comunicările (inclusiv cele între avocați și clienții acestora). În Olanda – în urma unei plângeri împotriva statului olandez depuse în iunie 2015 de către o firmă de avocatură cu sprijinul CCBE – instanța a solicitat guvernului să stopeze orice supraveghere a comunicărilor avocaților până în momentul în care poate să pună la dispoziție garanții suficiente, inclusiv supraveghere independentă, ambele măsuri fiind considerate insuficiente. În Polonia, Parlamentul a adoptat recent modificări ale Legii privind instituția poliției și ale altor legi privind serviciile secrete de stat, în special în legătură cu reglementarea supravegherii datelor și păstrării datelor. Aceste modificări au intrat în vigoare la data de 7 februarie 2016 și cuprind dispoziții ce prevăd accesul fără rezerve la informațiile protejate prin secret profesional. În sfârșit, prima formă a proiectului de lege privind competențele de investigare din Marea Britanie a fost denunțat ca reprezentând o amenințare la adresa secretului profesional de către Barourile și Societățile de avocatură din Marea Britanie, deoarece ar acorda acces larg la informațiile confidențiale privind clientul, fără a oferi o protecție legală privilegiului profesiei juridice, limitându-se la un „cod de practică” fără valoare de lege. Versiunile ulterioare, care includ măsuri de protecție în textul legii, au fost criticate pentru că nu oferă un nivel adecvat de protecție.

PARTEA I: SECRETUL PROFESIONAL ȘI PRIVILEGIUL PROFESIEI JURIDICE – SENS ȘI DOMENIU DE APLICARE

Secretul profesional și privilegiul profesiei juridice

Eficiența avocaților atunci când apară drepturile clienților depinde de existența unei încrederi în legătură cu respectarea confidențialității comunicărilor dintre avocat și client. Acest aspect este recunoscut de secole pe întregul teritoriu al Europei. Practic, fără această garanție, există pericolul ca, pe de o parte, clientul să nu aibă încrederea necesară⁸ pentru a face dezvăluiri complete și sincere avocaților săi și, pe de altă parte, avocatul să nu dispună de informații suficiente (ce ar putea fi importante) care să-i permită să ofere clientului servicii de consiliere complete și cuprinzătoare și să îl reprezinte eficient. Fără această încredere, clientul nu ar putea avea siguranța că poate face dezvăluiri complete și sincere avocatului său, aspect esențial pentru a oferi servicii de consiliere și asistență juridică complete și adecvate, constituind, prin urmare, o garanție esențială pentru un proces echitabil.

Din cauza acestui imperativ la nivel de politici, toate țările europene au prevederi legislative în scopul asigurării protejării dreptului și îndatoririi avocatului de a păstra confidențialitatea datelor clienților săi. În unele jurisdicții din Europa, această garanție este oferită prin plasarea comunicărilor în cauză sub protecția privilegiului profesiei juridice, iar în alte jurisdicții prin considerarea comunicărilor drept secrete profesionale. Însă ambele abordări urmăresc același scop: protejarea informațiilor generate în cadrul relației avocat-client pentru a oferi sau a primi servicii de consiliere juridică (atât în proceduri contencioase, cât și necontencioase) și/sau reprezentare în orice acțiuni în justiție, indiferent că sunt în materie civilă sau penală.

Deși scopul prezentului document nu constă în analiza detaliată a privilegiului profesiei juridice și a secretului profesional, este util să înțelegem abordarea generală amplă în cazul fiecărui concept.⁹

Conceptul de privilegiu al profesiei juridice oferă comunicărilor între avocat și client privilegiul confidențialității care aparține clientului. Din relația avocat-client decurge obligația avocatului de a păstra în condiții de confidențialitate toate comunicările dintre el și client care au legătură cu atribuțiile sale, conform instrucțiunilor primite de la client, cu excepția cazului în care clientul renunță la această confidențialitate. Această obligație civilă devine o obligație deontologică. Cu toate acestea, este important să înțelegem că privilegiul nu se aplică acelor comunicări care nu au legătură cu relația dintre client, în calitate de client, și avocat, în calitate de avocat al clientului. De exemplu, nu se aplică acelor comunicări dintre o persoană și un avocat care acționează în calitate de avocat al clientului în anumite chestiuni care nu se înscriu în relația profesională. Iată un exemplu clar: un avocat este implicat în apărarea unui client într-o cauză penală, acesta din urmă fiind acuzat de săvârșirea unui jaf la o bancă sau a unui act de terorism, însă, în situația în care avocatul este complicele clientului în ceea ce privește punerea la cale a jafului sau a actului de terorism, este evident că respectivele comunicări nu pot intra sub incidența secretului profesiei juridice. În unele jurisdicții de drept comun, această situație este de obicei numită „excepție de inechitate”, deși este important să menționăm că nu este vorba cu adevărat despre o excepție: este mai degrabă o chestiune care nu intră de la bun început sub incidența privilegiului profesiei juridice.

⁸ CEDO, [Andre împotriva Franței](#) (18603/03), 2008, §41: “secretul profesional [...] este baza relației de încredere dintre un avocat și clientul acestuia.”

⁹ O discuție completă se găsește în următoarele rapoarte: [Raport privind secretul profesional, confidențialitatea și privilegiul profesiei juridice în cele nouă state membre ale Comunității Europene](#), CCBE, D.A.O. Edward, Q.C., 1976; [Actualizarea raportului Edward privind secretul profesional, confidențialitatea și privilegiul profesiei juridice în Europa](#), CCBE, 2003; [Profesioniștii din domeniul juridic reglementați și privilegiul profesional în Uniunea Europeană, Spațiul Economic European și Elveția în alte jurisdicții europene](#), CCBE, John Fish, 2004; [Privilegiul profesiei juridice și jurisprudența europeană](#), CCBE, Georges-Albert Dal (editor), 2010.

Atunci când baza este secretul profesional, obligația de a păstra confidențialitatea comunicărilor este absolută. Este o obligație ce îi revine în mod direct avocatului și la care, în majoritatea jurisdicțiilor, clientul nu poate renunța. În unele jurisdicții, secretul profesional are statut constituțional, vizând garantarea drepturilor fundamentale, precum dreptul fundamental la viață privată, dreptul la secretul comunicărilor, dreptul la apărare și la un proces echitabil. În unele jurisdicții, încălcarea secretului profesional de către avocat constituie infracțiune, este legiferată în Codul penal, iar dezvăluirea informațiilor protejate de secretul profesional poate fi sancționată prin pedeapsa cu închisoarea. În ciuda acestor diferențe importante, similaritatea dintre conceptul de secret profesional și cel de privilegiu al profesiei juridice constă în faptul că acestea nu se aplică într-o cauză în care avocatul este implicat, împreună cu clientul, în punerea la cale a unei activități criminale.

Fără confidențialitate nu există proces echitabil

În majoritatea sistemelor juridice se consideră că în cazul în care unui cetățean i se refuză dreptul de a i se garanta confidențialitatea, respectiv dreptul de a fi protejată împotriva dezvăluirii comunicărilor pe care le are cu avocatul său, este posibil să i se refuze și accesul la consiliere juridică și justiție. Astfel, secretul profesional și privilegiul profesiei juridice sunt considerate instrumente prin care se poate asigura accesul la justiție și menținerea statului de drept. Într-adevăr, CEDO a corelat în mod repetat respectarea secretului profesional și a privilegiului profesiei juridice cu respectarea articolelor 6 și 8 din ECHR. În primul rând, Curtea a considerat că *“dreptul unui acuzat de a comunica cu avocatul său în lipsa oricărei alte persoane face parte din cerințele de bază ale unui proces echitabil într-o societate democratică și derivă din articolul 6 alineatul 3 (c) din Convenție”*¹⁰. De asemenea, Curtea a afirmat că *“dreptul oricărei persoane la un proces echitabil”*¹¹ depinde de *“relația de încredere dintre [avocat și client]”*. În al doilea rând, Curtea a evidențiat în repetate rânduri că subminarea secretului profesional sau a privilegiului profesiei juridice poate reprezenta o încălcare a articolului 8 care protejează dreptul la respectarea vieții private și de familie. Într-adevăr, articolul *“permite o protecție mai puternică a schimburilor de informații dintre avocați și clienții acestora”*¹². Curtea continuă: *“acest lucru este justificat prin faptul că avocaților li se atribuie un rol fundamental într-o societate democratică, acela de a apăra părțile la litigiu. Cu toate acestea, este imposibil să ducă la îndeplinire această sarcină esențială dacă nu pot să garanteze celor pe care îi apără că schimburile lor de informații vor rămâne confidențiale”*.

Mai mult, în legislația UE, articolul 4 al Directivei privind dreptul de a avea acces la un avocat (Directiva 2013/48/UE) prevede:

“Statele membre respectă confidențialitatea comunicării dintre persoanele suspectate sau acuzate și avocatul lor în exercitarea dreptului de a avea acces la un avocat prevăzut în prezenta directivă. O astfel de comunicare include întrevăderi, corespondență, conversații telefonice și alte forme de comunicare permise în temeiul dreptului intern.”

Trebuie evidențiat faptul că obligația statelor membre de a respecta confidențialitatea este una absolută. Deși domeniul de aplicare al directivei este limitat la dreptul penal, articolul 4 reflectă principiul inviolabilității secretului profesional și privilegiului profesiei juridice.

În această privință, punctul 34 al Preambulului Directivei 2013/48/EU nu este concordant cu termenii clari ai articolului 4, citat mai sus.

În special, punctul 34 al Preambulului afirmă *“Prezenta directivă [2013/48/EU] ar trebui să nu se aplice*

¹⁰ CEDO, *S. împotriva Elveției* (12629/87), 1991, §48. A se vedea, de asemenea, CEDO, *Domenichini împotriva Italiei* (15943/90), 1996, §39; CEDO, *Öcalan împotriva Turciei* (46221/99), 2005, §1333; CEDO, *Moiseyev împotriva Rusiei* (62936/00), 2008, §209; CEDO, *Campbell împotriva Regatului Unit* (13590/88), 1992, §§ 44-48.

¹¹ CEDO, *Michaud împotriva Franței* (12323/11), 2012, §117-8.

¹² Ibid.; a se vedea, de asemenea, CEDO, *Kopp împotriva Elveției* (23224/94), 1998.

unei încălcări a confidențialității ocazionate de o operațiune de supraveghere legală de către autoritățile competente. De asemenea, prezenta directivă ar trebui să nu aducă atingere activității care este desfășurată, de exemplu, de către serviciile naționale de securitate cu scopul de a proteja securitatea națională, în conformitate cu articolul 4, alineatul (2) din Tratatul privind Uniunea Europeană (TUE) sau care intră sub incidența articolului 72 din TFUE, care prevede că titlul V privind spațiul de libertate, securitate și justiție nu aduce atingere exercitării responsabilităților care revin statelor membre pentru menținerea ordinii publice și pentru apărarea securității interne".

Dimpotrivă, prevederile Directivei 2013/48/UE permit derogarea temporară numai în articolul 3 alineatele (5) și (6) și în articolul 5 alineatul (3). O astfel de derogare temporară se poate face în condițiile respectării cerințelor articolului 8 al directivei. În cazul în care sunt invocate motive care țin de "securitatea națională", ca excepție sau justificare *per se*, această "excepție" (în special lipsa unei definiții clare care să precizeze ce anume constituie 'securitatea națională' în sine) ar conduce la imposibilitatea persoanelor suspectate sau acuzate de a invoca eficient dreptul la confidențialitatea comunicării cu avocatul lor.

Prin urmare, atunci când există un conflict, CJUE ar trebui să prefere termenii clari ai prevederilor articolului 4 al Directivei 2013/48/UE.

Jurisprudență

Curțile europene, atât cea din Luxemburg, cât cea din Strasbourg, au o jurisprudență vastă referitoare la secretul profesional și la privilegiul profesiei juridice în care este evidențiată importanța acestor principii. Secretul profesional și privilegiul profesiei juridice sunt consacrate și în instrumentele juridice europene. În plus, toate statele membre ale Uniunii Europene recunosc faptul că secretul profesional sau privilegiul profesiei juridice reprezintă unul dintre obiectivele majore și principiile de reglementare ale profesiei juridice, iar încălcarea acestora reprezintă în unele state membre ale UE nu doar o încălcare a unei obligații profesionale, ci și o infracțiune. În plus, în Carta principiilor de bază ale avocatului european, Codul deontologic al avocatului european și multe alte documente, CCBE prevede că secretul profesional și privilegiul profesiei juridice se numără printre valorile fundamentale ale profesiei de avocat în Europa. Mai jos sunt prezentate mai detaliat deciziile esențiale ale instanțelor europene, instrumentele juridice europene relevante, precum și propriile documente ale CCBE.

Curtea de Justiție a Uniunii Europene: speța AM&S

În speța *AM&S împotriva Comisiei*, Curtea de Justiție a Uniunii Europene (CJUE) a recunoscut că păstrarea confidențialității în legătură cu anumite comunicări între avocat și client constituie un principiu general de drept, comun legislațiilor tuturor statelor membre și, prin urmare, un drept fundamental protejat de legislația comunitară.¹³ Curtea a afirmat că "*orice persoană trebuie aibă posibilitatea, fără nicio constrângere, de a consulta un avocat a cărui profesie presupune acordarea de consiliere juridică independentă tuturor celor care au nevoie de aceasta*", și că, prin urmare, confidențialitatea anumitor comunicări între avocat și client trebuie protejată.¹⁴ Privilegiul profesiei juridice și secretul profesional pot fi invocate nu doar de persoanele fizice, ci și de companiile care ar putea face obiectul unei investigații a Comisiei, indiferent de statutul juridic al acestora. Acesta se aplică tuturor documentelor care ajung în mâinile avocatului sau ale clientului, precum și tuturor comunicărilor care provin de la oricare dintre ei.

¹³ CJEU (155/79), 1982, §16 și 18.

¹⁴ Ibid. Deși speța *AM&S* s-a referit la inspecții, în general, s-a recunoscut că principiile stabilite în această cauză se aplică și cererilor de informații ale Comisiei. Speța *AM&S* a avut ca punct de pornire o controversă referitoare la confidențialitatea unei serii de documente găsite la sediul *AM&S* – o societate comercială din Marea Britanie – pe parcursul unei anchete cu privire la existența unui cartel. Compania a refuzat să prezinte anumite documente invocând faptul că este vorba despre comunicări scrise privilegiate între avocat și client. Comisia Europeană a emis o decizie prin care a solicitat *AM&S* să pună la dispoziție documentele respective.

Decizia CJUE a fost și continuă să fie deosebit de importantă, întrucât a confirmat protejarea comunicărilor privilegiate (contestată până în 1978) și a definit aria de aplicare a secretului profesional și implicațiile practice ale acestuia. CJUE a remarcat că secretul profesional și privilegiul profesiei juridice sunt strâns legate de conceptul referitor la rolul avocatului de colaborator în administrarea justiției de către instanțe¹⁵. CCBE a intervenit în cauză în sprijinul reclamantei.

În speța *AM&S*, CJUE a definit aria de aplicare a secretului profesional în sistemul Comunității Europene, pe baza tradițiilor juridice comune statelor membre. A interpretat regulamentul 17 în sensul protejării confidențialității comunicărilor scrise dintre un avocat și clienții săi, sub rezerva a două condiții, introducând elemente ale acestei protecții despre care s-a constatat că sunt comune legislațiilor statelor membre din 1982, respectiv: (i) comunicările trebuie să aibă loc pentru și în interesul drepturilor la apărare ale clientului, și (ii) comunicările trebuie să fie întocmite de avocați independenți care dispun de calificările necesare pentru a-și practica profesia în orice țară a SEE.

În ceea ce privește prima cerință, CJUE a subliniat că trebuie asigurată exercitarea deplină a drepturilor la apărare în contextul procedurilor de investigare derulate de Comisie și că protecția confidențialității comunicărilor scrise între client și avocat reprezintă un corolar esențial al drepturilor la apărare. Așadar, Curtea recunoaște faptul că toate comunicările scrise transmise după inițierea procedurilor trebuie protejate. Cu toate acestea, întrucât Comisia poate să declanșeze o investigație înainte de inițierea formală a procedurii, Curtea a afirmat că – pentru a nu descuraja întreprinderile să solicite consilieri juridici cât mai repede – protejarea secretului profesional și a privilegiului profesiei juridice se aplică și pentru orice comunicare scrisă anterioară care are legătură cu obiectul procedurii. Consilierea juridică este considerată o etapă „pregătitoare” în cadrul apărării întreprinderii¹⁶.

În baza celei de-a doua cerințe stabilite în speța *AM&S*, secretul profesional se aplică doar comunicărilor scrise întocmite de avocați independenți care au dreptul să își practice profesia în unul dintre statele membre, indiferent dacă este sau nu vorba despre același stat membru în care își are domiciliul clientul.¹⁷ Acest lucru înseamnă că, prin definiție, comunicările ce implică avocați calificați în țări terțe precum Statele Unite ale Americii nu sunt considerate privilegiate în temeiul regimului juridic din UE, chiar dacă avocații respectivi își au sediul în CE.

În plus, noțiunea de „avocat independent” nu cuprinde, în opinia Curții, orice expert juridic care are obligații față de clientul său în baza unei relații de muncă. Curtea a constatat că această cerință, în legătură cu poziția și statutul consilierului juridic, se bazează pe „*conceptul conform căruia rolul avocatului este de a coopera în cadrul administrării justiției de către instanțe și de a i se solicita să acorde, în condițiile unei independențe absolute, și având în vedere interesele majore ale speței în cauză, asistența juridică de care are nevoie clientul*”.¹⁸ În ciuda mențiunii că „*normele de etică profesională și disciplină prevăzute și aplicate în interes general de către instituțiile cărora le-a fost atribuită autoritatea necesară în acest scop*” sunt echivalentul protecției secretului profesional, Curtea a afirmat în speța *AM&S* că, pe baza criteriilor comune găsite în legislațiile naționale ale statelor membre,

¹⁵ Ibid., §24: *În ceea ce privește cea de-a doua condiție, ar trebui menționat că cerința referitoare la poziția și statutul de avocat independent ce trebuie îndeplinită de către consilierul juridic care a întocmit comunicările scrise ce pot fi protejate se bazează pe conceptul conform căruia rolul avocatului este de a colabora în cadrul administrării justiției de către instanțe și de a i se solicita să acorde, în condițiile unei independențe absolute și având în vedere interesele majore ale speței în cauză, asistența juridică de care are nevoie clientul. Echivalentul acestei protecții este reprezentat de normele de etică profesională și disciplină prevăzute și aplicate în interes general de către instituțiile cărora le-a fost atribuită autoritatea necesară în acest scop. Acest concept reflectă tradițiile juridice comune statelor membre, regăsindu-se, de asemenea, în ordinea juridică comunitară, după cum se arată la articolul 17 din Protocoalele privind Statutele Curții de Justiție CEE și CEEA și la articolul 20 din protocolul privind statutul Curții de Justiție CECO.*

¹⁶ Fordham International Law Journal, volumul 28, numărul 4, pagina 1009, 2004.

¹⁷ CJUE, *AM & S împotriva Comisiei* (155/79), §25. Limitele acestei protecții urmează să fie stabilite prin trimitere la normele privind practicarea profesiei juridice prevăzute în Directiva 77/249/CEE a Consiliului din 22 martie 1977 de facilitare a exercitării efective de către avocați a libertății de a presta servicii (JO L 78/17) și Directiva 98/5/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 16 februarie 1998 de facilitare a exercitării cu caracter permanent a profesiei de avocat într-un stat membru, altul decât cel în care s-a obținut calificarea (JO L 77/36).

¹⁸ CJUE, *AM & S împotriva Comisiei* (155/79), §24 și 27.

un document ce cuprinde sfaturi juridice, transmis între avocat și client, este protejat împotriva dezvăluirii doar dacă avocatul este „independent”, „adică nu are obligații față de client în baza unei relații de muncă”.¹⁹

Cu toate acestea, unele țări europene permit avocaților înregistrați în cadrul unui barou sau al unei societăți de drept să lucreze ca avocat intern pentru o societate comercială. În multe dintre aceste jurisdicții, acești avocați se supun aceluiași norme etice și profesionale sau unora similare ca și ceilalți avocați și se bucură de protecția privilegiului profesiei juridice sau a secretului profesional, conform legislației naționale relevante.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului

Dreptul la confidențialitatea comunicărilor între avocat și client, fie în baza articolului 8 „Dreptul la respectarea vieții private și de familie”, fie în baza articolului 6 „Dreptul la un proces echitabil”, este recunoscut și în hotărârile CEDO.

Articolul 8 stabilește în mod clar dreptul fiecărei persoane la respectarea corespondenței. Protejează confidențialitatea comunicărilor indiferent care este conținutul corespondenței în cauză și indiferent ce formă ar avea acestea. Orice ingerință trebuie să fie în conformitate cu legea, să urmărească un scop legitim și să fie o măsură necesară, într-o societate democratică, în vederea îndeplinirii scopului respectiv. Ultima cerință a fost avută în vedere de către Curte în numeroase decizii. Cu toate acestea, trebuie menționat că, deși dreptul prevăzut la articolul 8 în această privință este confirmat ca aplicabil în maniera descrisă mai sus, dreptul prevăzut la articolul 6 nu este confirmat.

Jurisprudența CEDO referitoare la confidențialitatea comunicării între client și avocat este foarte bogată și s-a dezvoltat în mod constant de-a lungul anilor. Facem trimitere la câteva decizii esențiale ce prevăd principiile generale ce trebuie respectate atunci când este vorba despre relația avocat-client:

- *“(…) Dacă un avocat nu poate să se consulte cu clientul său și să primească instrucțiuni confidențiale de la acesta fără o astfel de supraveghere, asistența pe care o oferă își pierde o mare parte din utilitate, în condițiile în care rolul Convenției este de a garanta drepturile practice și efective (...).”²⁰*
- *“Interceptarea conversațiilor dintre avocat și clientul acestuia subminează în mod incontestabil secretul profesional, care constituie baza relației de încredere dintre aceștia”²¹*
- *“(…) în această privință, trebuie reamintit faptul că, atunci când este implicat un avocat, încălcarea secretului profesional poate avea repercusiuni asupra administrării adecvate a justiției și prin urmare asupra drepturilor garantate de articolul 6 din Convenție. (...)”²²*
- *“Mai presus de orice, în practică, este cel puțin uimitor cum această sarcină ar trebui atribuită unui funcționar al departamentului juridic al Oficiului Poștal care este membru al guvernului, fără supravegherea unui judecător independent, în special în domeniul sensibil al relațiilor confidențiale dintre un avocat și clienții săi, care vizează direct drepturile la apărare.”²³*

În speța *Foxley împotriva Regatului Unit*²⁴, care prezintă un interes deosebit în ceea ce privește comunicările între avocați și clienți, Curtea a hotărât că a avut loc o încălcare a articolului 8 prin

¹⁹ Ibid.

²⁰ CEDO, S. împotriva Elveției (12629/87), 1991, §48.

²¹ CEDO, [Pruteanu împotriva României](#) (30181/05), 2015, §49. [traducere neoficială]

²² CEDO, [Niemiets împotriva Germaniei](#) (13710/88), 1992, §37.

²³ CEDO, [Kopp împotriva Elveției](#) (23224/94), 1998, §74.

²⁴ CEDO, [Foxley împotriva UK](#) (33274/96), 2000.

interceptarea corespondenței între reclamantă și avocații săi. În această cauză, Curtea a evidențiat necesitatea unor garanții eficiente²⁵ care să asigure încălcarea minimă a dreptului la respectarea corespondenței și a reamintit, de asemenea, că relația avocat-client este, în principiu, privilegiată, iar corespondența în acest context, oricare ar fi scopul ei, se referă la aspecte private și confidentiale:

“43. Curtea reamintește că noțiunea de necesitate implică faptul că ingerința este determinată de o necesitate socială presantă și, în special, este proporțională cu scopul legitim urmărit. Atunci când se stabilește dacă o ingerință este „necesară într-o societate democratică”, se aplică marja de apreciere a statului (a se vedea hotărârea din speța Campbell împotriva Regatului Unit din 25 martie 1992, seria A nr. 233, p. 18, § 44). De asemenea, se observă că în domeniul examinat - ascunderea activelor societății falimentare în detrimentul creditorilor săi – autoritățile pot considera că este necesar să recurgă la interceptarea corespondenței societății falimentare pentru a identifica și a urmări sursele venitului. Cu toate acestea, implementarea măsurilor trebuie însoțită de garanții adecvate și eficiente care să asigure încălcarea minimă a dreptului la respectarea corespondenței. Acest lucru este în special valabil atunci când, așa cum este cazul și în speța de față, corespondența cu consilierii juridici ai societății falimentare poate fi interceptată. Curtea constată în această privință că relația avocat-client este, în principiu, privilegiată, iar corespondența în acest context, indiferent care este scopul acesteia, se referă la aspecte de natură privată și confidentiale (hotărârea Campbell menționată mai sus, pp. 18-19, §§ 46 și 48)”.

În speța *Michaud împotriva Franței*, Curtea a afirmat:

“118. Rezultă că, dacă articolul 8 protejează confidențialitatea oricărei “corespondențe” între persoane, acesta conferă o protecție mai puternică schimburilor de informații dintre avocați și clienții acestora. Acest lucru este justificat prin faptul că avocaților li se atribuie un rol fundamental într-o societate democratică, acela de a apăra părțile la litigiu. Cu toate acestea, este imposibil să ducă la îndeplinire această sarcină esențială dacă nu pot să garanteze celor pe care îi apără că schimburile lor de informații vor rămâne confidentiale. Este în joc relația de încredere dintre aceștia, esențială pentru realizarea aceste misiuni. De aceasta depinde, de asemenea, în mod indirect, dar necesar, dreptul oricărei persoane la un proces echitabil, inclusiv dreptul persoanelor acuzate de a nu se autoincrimina.

“119. Această protecție sporită conferită de articolul 8 confidențialității relațiilor avocat-client și motivele pe care se bazează, determină Curtea să constate că, din această perspectivă, privilegiul profesiei juridice, care impune înainte de toate anumite obligații avocaților, este în mod special protejat de acest articol.”

În speța *R.E. împotriva Regatului Unit*²⁶, CEDO, constatând o încălcare a articolului 8 din convenție ca urmare a supravegherii unui interviu avocat-client care a avut loc într-o secție de poliție, a afirmat:

*“Prin urmare, Curtea consideră că supravegherea unei consultări juridice reprezintă un grad extrem de ridicat de intruziune în dreptul persoanei la respectarea vieții private și a corespondenței; mai mare decât gradul de intruziune din spețele²⁷ și chiar *Bykov*²⁸. Prin urmare, se așteaptă că în aceste cazuri se vor aplica aceleași garanții pentru protejarea persoanelor împotriva ingerinței arbitrare în drepturile prevăzute la articolul 8, după cum s-a solicitat în cauzele referitoare la interceptarea comunicărilor, cel puțin în măsura în care aceste principii pot fi aplicate formei de supraveghere respective.”*

Tendența CEDO a fost de a aborda chestiunea interceptării comunicărilor avocat-client din perspectiva dreptului la respectarea comunicărilor prevăzută la articolul 8, deși acordă comunicărilor avocat-client un

²⁵ A se vedea, de asemenea, CEDO, [Niemietz împotriva Germaniei](#) (13710/88), 1992, §37, CEDO, [Matheron împotriva Franței](#) (57752/00), 2005, §36-43, și CEDO, [Pruteanu împotriva României](#) (30181/05), 2015, §49.

²⁶ CEDO, [R.E. împotriva Regatului Unit](#) (62498/11), 2015, §131.

²⁷ CEDO, [Uzun împotriva Germaniei](#) (35623/05), 2010.

²⁸ CEDO, [Bykov împotriva Rusiei](#) (4378/02), 2009.

grad de protecție mai ridicat decât altor comunicări private. Deși acest fapt a condus la recunoașterea consecventă de către Curte a nevoii de protecție sporită a comunicărilor dintre avocați și clienții acestora, Curtea a făcut observații ocazionale conform cărora excepțiile sunt permise, deși natura și amploarea unor astfel de excepții nu au fost examinate cu adevărat de către Curte.

Astfel, rămâne fără răspuns întrebarea următoare:

Cum pot contribui articolele 6 și 8 ale ECHR pentru a asigura protejarea privilegiului profesiei juridice și a secretului profesional?

S-a sugerat că punctul de pornire ar putea fi să se stabilească ce anume este și ce nu este protejat prin privilegiul profesiei juridice și prin secretul profesional. După cum am menționat mai sus, niciun sistem al privilegiului profesiei juridice sau al secretului profesional nu protejează comunicările în cazul în care avocatul este implicat în punerea la cale a unei activități infracționale (așa-numita "excepție de inechitate"). Protecția legală ar trebui să vizeze asigurarea inviolabilității datelor care intră sub incidența privilegiului profesiei juridice sau a obligației păstrării secretului profesional.

În această privință, articolul 6 oferă un mecanism de filtrare util, deși nu poate fi o garanție de protejare a oricărei comunicări cuprinse în sfera privilegiului profesiei juridice sau a obligației păstrării secretului profesional. Aceasta din cauză că, deși domeniul de aplicare al articolului 6 este vast (pentru că privește dreptul la un proces echitabil atât în materie penală, cât și în materie civilă, articolul 6 extinzând protecția până la momentul acordării primei consultări), acesta nu este atotcuprinzător, pentru că vor exista comunicări cuprinse în sfera privilegiului profesiei juridice sau comunicări secrete care nu intră sub incidența articolului 6 – de exemplu, comunicările privind negocierile contractuale sau alte proceduri necontencioase. Cu toate acestea, dacă o comunicare cuprinsă în sfera privilegiului profesiei juridice sau o comunicare protejată prin obligația secretului profesional intră sub incidența articolului 6, atunci, având în vedere natura absolută a protecției conferite prin 6, nu ar trebui permisă posibilitatea interceptării.

Cu toate acestea, după cum am explicat, nu orice secret profesional sau comunicare privilegiată se bucură de protecția articolului 6, iar aici devine esențială protecția conferită prin articolul 8. Articolul 8 este confirmat, solicitând efectuarea unui exercițiu de echilibrare – confidențialitatea, față de interesele statului de a-și proteja cetățenii într-o societate democratică. Cu toate acestea, jurisprudența clară a CEDO, exprimată și în speța Michaud, este să acorde o protecție sporită, conform articolului 8, comunicărilor cuprinse în sfera privilegiului profesiei juridice sau a secretului profesional. Este dificil de înțeles de ce protecția sporită acordată comunicărilor cuprinse în sfera privilegiului profesiei juridice sau a secretului profesional conform articolului 8 nu ar trebui, în principiu, să fie echivalentă cu protecția conferită materialelor cuprinse în sfera privilegiului profesiei juridice și secretelor profesionale care intră sub incidența articolului 6.

Prin urmare, răspunsul la întrebarea de mai sus este că, atunci când se analizează o solicitare de a permite interceptarea comunicărilor dintre un avocat și un client, primul aspect care trebuie stabilit este dacă respectiva comunicare intră sub incidența privilegiului profesiei juridice sau a secretului profesional.

Dacă respectiva comunicare este protejată de privilegiul profesiei juridice sau de secretul profesional²⁹, următoarea etapă ar fi să se stabilească dacă intră sub incidența articolului 6. Dacă răspunsul este da, atunci nu ar trebui să existe posibilitatea interceptării sau a situației în care persoana face obiectul supravegherii.

²⁹ După cum s-a indicat mai sus, comunicările vizând punerea la cale a unei activități infracționale nu intră nici sub incidența privilegiului profesiei juridice, nici a secretului profesional.

În ceea ce privește comunicările care nu intră sub incidența articolului 6, întrucât acestea continuă să fie comunicări private, ar fi adecvată efectuarea unui exercițiu de echilibrare în legătură cu articolul 8. Însă aceste comunicări tot intră sub incidența protecției sporite conferite de articolul 8, prin urmare se aplică principiile din cauza *Michaud*. Aplicarea acelor principii ar trebui să conducă la un rezultat asemănător protecției conferite prin articolul 6.

Recomandarea Consiliului Europei nr. R(2000)21 din 25 octombrie 2000

Pe lângă jurisprudența bogată a instanțelor europene referitoare la comunicările privilegiate, este important să menționăm Recomandarea Consiliului Europei Rec (2000) 21 din 25 octombrie 2000 despre libertatea exercitării profesiei de avocat în Europa care prevede că *“Ar trebui luate toate măsurile pentru a asigura respectarea confidențialității relației avocat-client. Excepțiile la acest principiu ar trebui permise doar dacă sunt compatibile cu statul de drept.”* (principiul I, alineatul 6) și că *„Secretul profesional ar trebui respectat de către avocați în conformitate cu normele, regulamentele și standardele profesionale. Orice încălcare a acestei confidențialități fără acordul clientului ar trebui să facă obiectul unor sancțiuni corespunzătoare.”* (principiul III, alineatul 2).

Documentele CCBE

CCBE acordă o mare atenție valorilor fundamentale ale profesiei juridice în Europa, inclusiv secretului profesional și privilegiului profesiei juridice. Din acest motiv, la momentul publicării documentului de față, CCBE este în curs de finalizare a lucrării intitulate *‘Către un model de cod deontologic’*, care va servi drept model pentru barourile naționale și societățile de drept în momentul în care vor revizui regulamentele naționale. Acest model de cod va aborda, printre altele, și problema confidențialității și va avea în vedere jurisprudența existentă la nivelul instanțelor europene.

În prezent, CCBE are două documente principale care abordează tema confidențialității.

- În primul rând, [Carta principiilor fundamentale ale avocatului european](#), adoptată în data de 24 noiembrie 2006, care include o listă de zece principii fundamentale, comune regulamentelor naționale și internaționale care guvernează profesia de avocat. Principiile Cartei prevăd următoarele:

“Principiul (b) - dreptul și datoria avocatului de a respecta secretul profesional și confidențialitatea cauzelor ce i-au fost încredințate:

Esența profesiei de avocat include și faptul că acestuia i se vor comunica lucruri pe care clientul nu i le-ar spune altei persoane – cele mai intime detalii ale vieții private sau cele mai valoroase secrete comerciale – și că avocatul ar trebui să primească astfel informații pe bază de încredere. Fără garanția confidențialității nu poate exista încredere. Carta evidențiază dualitatea naturii acestui principiu – respectarea confidențialității nu este doar obligația avocatului, ci este un drept fundamental al clientului. Regulile “privilegiului profesional” interzic ca informația comunicată între avocat și client să fie folosită împotriva clientului. În unele jurisdicții, dreptul la confidențialitate este privit ca un drept care aparține exclusiv clientului, în timp ce în alte jurisdicții “secretul profesional” poate necesita ca avocatul să păstreze secretul clientului său, împărtășit în bază de încredere, față de avocatul părții adverse. Principiul (b) conține toate aceste concepte înrudite – privilegiul profesiei juridice, confidențialitatea și secretul profesional. Datoria avocatului față de client rămâne chiar și după ce avocatul încetează să mai acționeze.”

Este important să observăm că această Cartă a CCBE nu este concepută ca un cod de conduită. Cu toate acestea, scopul ei este acela de a fi aplicată pe întreg teritoriul Europei de către fiecare stat, indiferent dacă statutul acestuia este de membru, asociat sau observator în cadrul CCBE. Printre altele, scopul Cartei este acela de a veni în sprijinul barourilor care depun eforturi pentru a-și edifica

independența, precum și de a spori gradul de înțelegere de către avocați a importanței rolului avocatului în societate; vizează avocații, decidenții și publicul larg.

- În al doilea rând, există și [Codul deontologic](#) pentru avocații europeni al CCBE, din 28 octombrie 1988, revizuit ultima dată în 2006, care conține, de asemenea, o prevedere referitoare la confidențialitate:

“2.3. Confidențialitatea

2.3.1. Esența profesiei de avocat include și faptul că acestuia i se vor comunica lucruri pe care clientul nu i le-ar spune altei persoane și că avocatul ar trebui să primească astfel informații pe bază de încredere. Fără garanția confidențialității nu poate exista încredere. Prin urmare, confidențialitatea constituie un drept și o îndatorire primordială și fundamentală a avocatului.

Obligația avocatului de a respecta confidențialitatea servește atât intereselor administrării justiției, cât și intereselor clientului. În consecință, aceasta trebuie să beneficieze de o protecție specială din partea statului.

2.3.2. Avocatul trebuie să respecte confidențialitatea oricărei informații de care ia cunoștință în cadrul activității sale profesionale.

2.3.3. Obligația respectării confidențialității nu este limitată în timp.

2.3.4. Avocatul impune asociaților și angajaților săi și oricărei persoane care colaborează cu el în activitatea sa profesională să respecte aceleași obligații privitoare la respectarea confidențialității.”

Spre deosebire de Cartă, Codul reprezintă un text obligatoriu pentru toate barourile și societățile de drept membre CCBE, cu alte cuvinte toți avocații care sunt membri ai barourilor din aceste țări (indiferent care este statutul barourilor de care aparțin în CCBE - membru plin, asociat sau observator) trebuie să respecte Codul în cadrul activităților transfrontaliere desfășurate la nivelul Uniunii Europene și al Confederației Elveției, precum și în cadrul țărilor cu statut de asociat și observator.

Cele de mai sus demonstrează că principiului confidențialității comunicării dintre client și avocat i se acordă o importanță deosebită de către instanțele europene și alte organisme europene relevante. Confidențialitatea nu este văzută doar ca o datorie a avocatului, ci și ca un drept fundamental al clientului. Fără garanția confidențialității nu poate exista încredere, iar aceasta este esențială pentru funcționarea adecvată a procesului de administrarea a actelor de justiție și a statului de drept.

PARTEA II: RECOMANDĂRI CCBE

Analiza precedentă a legislației confirmă poziția CCBE, conform căreia datele și comunicările protejate de privilegiul profesiei juridice și secretul profesional sunt inviolabile și nu pot face obiectul interceptării sau supravegherii. Recomandările de mai jos vizează asigurarea respectării acestui principiu.

1. Principiul general

Orice act de supraveghere directă sau indirectă îndeplinit de către stat trebuie să se înscrie în limitele principiilor statului de drept și, în special, orice act de supraveghere trebuie să respecte protecția acordată prin obligațiile secretului profesional și privilegiul profesiei juridice. În proceduri contencioase, această protecție constituie o componentă esențială în garantarea dreptului la un proces echitabil, și în toate cazurile este un principiu fundamental al statului de drept.

2. Nevoia de control legislativ

2.1 Toate activitățile de supraveghere trebuie reglementate cu un grad adecvat de detaliere (de exemplu, "securitatea națională" trebuie definită în mod clar) și de transparență.

Într-o societate democratică, nu se poate permite serviciilor de securitate să fie netransparente, să nu poată fi trase la răspundere și să acționeze în afara unui cadru legal adecvat și obligatoriu. În lipsa unui astfel de control, există riscul unei desconsiderări arbitrare a drepturilor omului în general și a secretului profesional sau a privilegiului profesiei juridice în special. Introducerea mandatului agențiilor de supraveghere în legislația primară constituie o cerință a CEDO³⁰.

În anumite state în care există un cadru de reglementare, au fost prevăzute măsuri de protecție semnificative (după caz) nu în legislația primară, ci în anumite coduri de practică neobligatorii, în diverse ghiduri și în alte documente similare (de exemplu, în Marea Britanie există Legea de Reglementare a Prerogativelor de Anchetă din anul 2000, însă arii importante privind reglementarea și controlul nu se regăsesc în lege, ci în coduri de practică ce nu au un caracter obligatoriu). Deși aceste coduri și ghiduri își pot avea importanța lor, protecția substanțială a secretului profesional și a privilegiului profesiei juridice trebuie să fie prevăzută în legislația primară, iar serviciile de informații trebuie să fie răspunzătoare în fața instanțelor pentru modul în care își îndeplinesc atribuțiile.

2.2 Legislația care reglementează activitățile de supraveghere trebuie să prevadă măsuri explicite de protecție a secretului profesional și a privilegiului profesiei juridice și să scoată din sfera de competență a serviciilor de informații vizarea deliberată a comunicărilor dintre client și avocat.

Prin urmare, nivelul de protecție al secretului profesional permis de către lege trebuie întotdeauna să se situeze la cele mai înalte cote, indiferent dacă măsurile de siguranță sunt luate pentru aplicarea legii (de exemplu, de poliție și parchet) sau pentru protejarea siguranței naționale (adică de către serviciile de informații). Natura intruzivă și impactul potențial al ambelor activități asupra dreptului persoanelor la un proces echitabil sunt identice și, prin urmare, necesită un nivel înalt și echivalent de protecție juridică.

O situație care trebuie considerată a fi un avertisment o constituie cauza *Re McE*³¹ din Marea Britanie.

³⁰ Comisia de la Veneția a Consiliului European, '[Actualizarea Raportului din 2007 privind supravegherea democratică a serviciilor de securitate și a Raportului privind supravegherea democratică serviciilor de informații care folosesc interceptarea semnalelor](#)', 2015, pagina 18: "Majoritatea statelor democratice, recunoscând impactul pe care îl are supravegherea strategică asupra drepturilor omului, au inclus cel puțin o parte a mandatului funcției de semnalare a serviciilor de informații în legislația primară. [Aceasta] este și o cerință a CEDO."

³¹ Camera Lorzilor, [RE McE](#), 2009, UKHL 15.

În acea cauză, Camera Lorzilor a interpretat absența unei protecții specifice a privilegiului profesiei juridice ca permițând în mod implicit interceptarea unor materiale privilegiate, cu rezultatul că (printr-o interpretare statutară) s-a considerat că Parlamentul a decis să nesocotească principiul privilegiului profesional. Decizia a fost amplu criticată, dar trebuie remarcat aici că textul noului act legislativ propus care a fost dezbătut în parlament repetă, în acest sens, formulările legii din anul 2000 cu intenția de a lipsi de protecție tocmai elementele avute în vedere de privilegiul profesiei juridice.

2.3 Legislația trebuie să furnizeze suficiente garanții în situația externalizării totale sau parțiale a activităților de supraveghere către persoane private, pentru a se asigura că guvernul deține întotdeauna controlul deplin, fiind integral responsabil pentru întregul proces de supraveghere, precum și pentru datele obținute prin supraveghere și pentru modul în care sunt valorificate acestea.

Externalizarea activităților de supraveghere către persoane private poate deturna responsabilitatea forțelor de poliției sau a parchetului sau a serviciilor naționale de securitate, reorientând această responsabilitate spre firme mici care nu pot fi ținute responsabile pentru încălcări ale unor prevederi constituționale. Prin urmare, persoanele private care sunt implicate în procesul de supraveghere trebuie să se supună și ele unor reguli deontologice și cerințe de confidențialitate stricte și să fie legate și de obligația contractuală de a furniza acces în mod transparent și integral organelor guvernamentale la aranjamentele și procedurile tehnice și organizaționale pe care le utilizează în cadrul activităților de supraveghere. Organele statului trebuie să dețină suficientă experiență și resurse pentru a putea continua să dețină controlul deplin asupra activităților de supraveghere care sunt externalizate persoanelor private.

2.4 Prevederile legislative nu trebuie să împiedice avocații de la proteja în mod adecvat confidențialitatea actelor de comunicare cu clienții lor (bunăoară, prin metode de criptare) și trebuie să ofere organelor statului sau organelor de aplicare a legii acces la date criptate.

Avocații dețin informații sensibile (începând de la secrete de afaceri și până la detalii privind viața privată a unor persoane) care le sunt încredințate de către clienți cu o investiție de încredere și care nu pot fi divulgate. Această situație face ca avocații să fie foarte vulnerabili în fața unor atacuri ilegale exercitate de către unele organe guvernamentale sau de către hackeri și necesită protecție prin criptarea informațiilor. Dreptul la protecția datelor implică și securitatea datelor, care sunt protejate în baza articolului 8 al ECHR, articolului 8 al Cartei Drepturilor Fundamentale ale Omului în UE ³², precum și de către [Convenția Consiliului Europei din 1981 pentru protecția persoanelor cu privire la prelucrarea automată a datelor cu caracter personal](#), și [Decizia-cadru privind protecția datelor din 2008](#). Cu toate acestea, lipsa securității datelor poate afecta un spectru al drepturilor încă și mai amplu, cum ar fi diverse drepturi de natură economică, dreptul la viață privată și dreptul la un proces echitabil³³. Prin urmare, decriptarea poate fi permisă numai dacă este definită în mod legal și dacă orice decizie care permite decriptarea comunicărilor dintre avocat și client trebuie luată de către un judecător independent, de la caz la caz, și în urma unui proces echitabil.³⁴

3. Amploarea admisă a interceptărilor

3.1 Numai comunicările care nu se încadrează în categoria secretului profesional sau a privilegiului profesiei juridice pot fi interceptate.

După cum s-a discutat și mai sus, prima întrebare care trebuie adresată când se solicită interceptarea comunicărilor protejate de privilegiul profesiei juridice sau de secretul profesional este dacă aceste

³² Ibid.

³³ Ibid.

³⁴ Ibid.

comunicări se încadrează în sfera acestor măsuri de protecție. În cazul în care acestea se încadrează în această sferă, atunci următoarea întrebare este dacă intră sub incidența articolului 6 din ECHR. Dacă intră sub incidența articolului 6, atunci, în conformitate cu articolul 6 al ECHR, nu se mai pune problema permisiunii interceptărilor. Dacă nu intră sub incidența articolului 6, atunci ar fi necesară analiza acestui aspect prin prisma articolului 8, unde s-ar bucura de protecția sporită acordată comunicărilor avocat-client. Aplicarea protecției sporite ar trebui să conducă la același rezultat ca și aplicarea articolului 6.

3.2 Organelor de stat sau autorităților însărcinate cu aplicarea legii ar trebui să li se solicite să utilizeze toate mijloacele tehnice disponibile pentru ca materialele protejate de principiul secretului profesional și de privilegiul profesiei juridice să nu intre în sfera de interes a operațiunilor de supraveghere.

Se apreciază că uneori nu se poate face o distincție între supravegherea direcționată și cea nedirecționată și, în special în cazul ultim, poate exista și pericolul unor interceptări accidentale ale comunicărilor care se supun principiului secretului profesional sau al privilegiului profesiei juridice. De exemplu, în Olanda există un sistem de recunoaștere a numerelor de telefon care poate recunoaște numerele de telefon ale avocaților, întrerupând mijloacele de supraveghere. O parte din discuțiile avute pe marginea speței *Prakken d'Oliveira*³⁵ s-a referit la măsura în care acest sistem poate fi utilizat de către serviciile de securitate.

3.3 Interceptările trebuie permise numai atunci când organismul care dorește să realizeze interceptarea poate demonstra că există motive credibile care generează un nivel de suspiciune suficient pentru a justifica o astfel de interceptare.

Procesul de interceptare nu trebuie utilizat ca mijloc de obținere de materiale pe care se poate întemeia suspiciunea. Intervenția nu trebuie direcționată asupra materialelor protejate de obligația de respectării secretului profesional sau de privilegiul profesiei juridice. Prin urmare, un mandat de interceptare nu trebuie acordat pentru interceptarea comunicărilor cu un avocat decât dacă există probe indiscutabile că materialul respectiv nu va fi protejat de secretul profesional sau de privilegiul profesiei juridice.

3.4 Trebuie să există controale legislative pentru a reglementa procesul de examinare a materialelor potențial protejate de principiul secretului profesional sau al privilegiului profesiei juridice pentru a elimina riscul de utilizare ulterioară a acestora.

În ciuda garanțiilor menționate mai sus, încă poate exista riscul ca actele de comunicare protejate prin privilegiul profesiei juridice sau secretul profesional să fie interceptate în mod accidental. Prin urmare, serviciile de informații trebuie să fie transparente în ceea ce privește informațiile colectate, inclusiv modul și măsura în care pot fi interceptate accidental comunicări potențial protejate prin privilegiul profesiei juridice sau secretul profesional, care sunt riscurile ca interceptarea unor astfel de comunicări supuse privilegiului profesiei juridice sau secretului profesional să se producă, ce măsuri de siguranță există pentru a împiedica producerea acestui fenomen și, în cazul în care se produce în mod accidental, ce măsuri trebuie luate pentru a preveni valorificarea interceptărilor.

Orice interceptare accidentală a comunicărilor care fac obiectul privilegiului profesiei juridice sau secretului profesional trebuie comunicată avocatului cât mai curând posibil după ce organismul care pune în aplicare măsura de supraveghere ia cunoștință de aceasta.

4. Supraveghere judiciară și independentă

Natura supravegherii

³⁵ Curtea de Apel din Haga, *Prakken D'Oliveira și alții împotriva Olandei*, n. 200 174 280/01, 2015.

4.1 În cazul emiterii unui mandat de interceptare a comunicărilor clienților cu avocații, trebuie să existe un proces de supraveghere în toate etapele procedurii de supraveghere, organizat de la caz la caz.

Într-o societate democratică, supravegherea externă este indispensabilă, pentru că serviciile de control exercitate la nivel intern sau de către instituțiile guvernamentale (prin autorizare din partea unui minister) sunt insuficiente³⁶. Acest aspect este în special valabil având în vedere că, după cum se arată de către CEDO în anul 1978³⁷, activitățile de supraveghere sunt în mod necesare desfășurate fără știrea persoanei vizate. Drept consecință, persoana împotriva căreia se îndreaptă măsura de supraveghere va fi împiedicată să caute un remediu eficient sau să atace cumva activitatea respectivă. Este esențial ca înseși procedurile stabilite să garanteze în mod eficient drepturile individuale ale persoanelor.

4.2 Controlul de supervizare trebuie încredințat unui organ judiciar.

Supravegherea judiciară constituie o măsură de siguranță importantă împotriva caracterului arbitrar: numai un judecător poate oferi garanțiile necesare de independență, imparțialitate și de executare a unei proceduri adecvate. Într-adevăr, CEDO a considerat în 1978³⁸ că, într-un domeniu în care abuzul se manifestă potențial atât de ușor în situații individuale și ar putea avea consecința dăunătoare asupra societății democratice în integralitatea ei, în principiu este de dorit încredințarea controlului de supervizare unui judecător. Curtea a corelat această idee cu principiul statului de drept. Mai mult decât atât, este important să se dea garanții adecvate pentru separarea puterilor în stat și astfel să nu i se încredințeze unui organ administrativ sau parlamentului un astfel de rol cvasijudiciar³⁹.

4.3 Judecătorul care supraveghează activitățile de supraveghere trebuie să fie independent de puterea executivă atât din punct de vedere financiar, cât și politic, și trebuie să inamovibil⁴⁰. Judecătorul care acordă aprobarea unei solicitări de interceptare trebuie să nu fie și cel care supraveghează punerea în aplicare a acestei măsuri.

Este esențial nu numai ca acest controlul judiciar să fie exercitat în mod independent, fără teama favorizării, ci și să fie perceput ca fiind astfel exercitat. Prin urmare, este esențial ca judecătorul însărcinat cu supravegherea sau orice alt organism de supraveghere judiciară să nu fie subordonat sau plasat sub controlul efectiv sau sub influența ramurii executive a guvernului, a departamentului care solicită autorizarea sau a oricărei alte persoane ori instituții similare.

Bunăoară, în speța Kopp, CEDO⁴¹ a considerat "uimitor" că o sarcină cum ar fi cea care constă în a stabili dacă mai multe conversații dintre un avocat și clientul acestuia referitoare la activități altele decât consilierea juridică ar trebui lăsate în sarcina unui membru al executivului fără supervizare din partea unui judecător independent. Singurul organism căruia îi este permis să ia decizia de a interveni în relația confidențială de comunicare dintre client și avocat trebuie să fie independent⁴².

³⁶ Raportul și Recomandările președintelui Grupului de analiză a informațiilor și tehnologiei comunicațiilor din SUA, '[Libertate și securitate într-o lume în schimbare](#)', 2013: "Americani nu trebuie niciodată să facă greșeala de a "avea încredere" deplină în funcționarii noștri publici.", pagina 118. A se vedea, de asemenea, Comisia de la Veneția, '[Actualizarea Raportului din 2007 privind supravegherea democratică a serviciilor de securitate și a Raportului privind supravegherea democratică a serviciilor de informații care folosesc interceptarea semnalelor](#)', 2015, pagina 31.

³⁷ CEDO, '[Klass și alții împotriva Germaniei](#)' (5029/71), 1978, §55.

³⁸ Ibid., §56.

³⁹ Comisia de la Veneția, '[Actualizarea Raportului din 2007 privind supravegherea democratică a serviciilor de securitate și a Raportului privind supravegherea democratică a serviciilor de informații care folosesc interceptarea semnalelor](#)', 2015, pagina 32; a se vedea, de asemenea, § 85 din CEDO, '[Szabo și Vissy împotriva Ungariei](#)' (37138/14), 2015.

⁴⁰ Conform unor condiții și norme clare, precum cele privind abuzul în serviciu sau problemele de sănătate.

⁴¹ CEDO, '[Kopp împotriva Elveției](#)' (23224/94), 1998.

⁴² Curtea de Apel din Haga, '[Prakken D'Oliveira și alții împotriva Olandei](#)', n. 200 174 280/01, 2015, 2.7-8.

4.4 Este necesară o autorizare preliminară externă și, dacă este necesar, și condiționată a impunerii măsurii de interceptare.

Pentru a respecta secretul profesional, privilegiul profesiei juridice și confidențialitatea informațiilor sensibile în măsura maximă posibilă, este esențial ca autorizarea judiciară să fie obținută în prealabil, iar controlul judiciar *a posteriori* să fie permis numai în situații excepționale. Supervizarea trebuie realizată înainte de punerea în aplicare a măsurii de supraveghere pentru a preîntâmpina situația instituirii unor măsuri de supraveghere neautorizate, prin urmare, ilegale. Necesitatea autorizării preliminare a fost clar prevăzută anterior de CEDO în legătură cu confidențialitatea surselor jurnalistice; în mod evident, același raționament se aplică și comunicărilor între avocat și client.⁴³

În anumite jurisdicții, se acordă un rol special președintelui baroului sau unei alte autorități a baroului. În multe dintre aceste jurisdicții, instituția baroului este implicată în supravegherea executării unui mandat împotriva unui avocat și, în unele jurisdicții, instituția baroului este implicată în analiza, la momentul aplicării unui mandat, dacă există probabilitatea ca oricare dintre datele respective să fie afectate de obligația secretului profesional sau a privilegiului profesiei juridice și, prin urmare, trebuie excluse din domeniul de aplicare al mandatului. Importanța rolului președintelui baroului sau al altei autorități a baroului a fost confirmată de CEDO în speța *Michaud împotriva Franței*⁴⁴ (care, în această privință, a confirmat jurisprudența anterioară a Curții).

Prin urmare, în acele jurisdicții în care se acordă un astfel de rol președintelui baroului sau unei alte autorități a baroului, normele speciale care guvernează eliberarea sau executarea mandatului ar trebui să fie în continuare respectate.

În toate cazurile, orice autorizare judiciară preliminară ar trebui să fie valabilă numai pentru un interval de timp definit și rezonabil, pentru a se da posibilitatea unei evaluări regulate a situației și a legalității măsurilor impuse.

După cum am menționat mai sus, se poate permite un control *a posteriori* în anumite situații speciale, de exemplu atunci când există o amenințare gravă, iminentă, și niciun judecător nu este disponibil imediat pentru a acorda autorizarea. Însă se recomandă ca această măsură să fie disponibilă numai *in extremis*: pentru a preveni situațiile în care trebuie să se realizeze controale *a posteriori*, s-a sugerat că statul trebuie să aibă obligația de a lua toate măsurile necesare pentru a se asigura că organul judiciar este, în măsura maximă posibilă, disponibil în orice moment.

4.5 Odată ce autorizarea a fost acordată, un organism separat care îndeplinește aceleași cerințe ca acela care emite autorizația trebuie să supravegheze procesul de punere în aplicare a măsurii de interceptare pentru care s-a acordat permisiunea. Acest organism trebuie să dețină prerogativul de a înceta interceptarea și/sau de a distruge datele rezultate în urma interceptării în cazul în care se constată că măsurile de supraveghere sunt puse în aplicare într-o manieră ilegală.

Pentru a preveni orice abuz săvârșit de către autoritățile de supraveghere și de autoritățile de aplicare a legii, este important ca un organism judiciar independent să monitorizeze procesul de punere în aplicare a măsurii respective. Pentru a fi cuprinzătoare și eficientă, punerea în aplicare a măsurii trebuie să îndeplinească condiția respectării permisiunii, așa cum a fost aceasta acordată, inclusiv, după caz, a oricăror condiții cuprinse în aceasta sau aferente ei, inclusiv condiții precum: (i) păstrarea datelor interceptate, (ii) punerea acestor date la dispoziția altora (altor agenții sau unor guverne străine), (iii) selectarea și analizarea datelor colectate, (iv) condițiile în care devine obligatorie notificarea obiectului

⁴³ A se vedea [Telegraaf împotriva Olandei](#) (39315/06), 2012; "post factum, indiferent dacă de către Consiliul de Supraveghere, [...], odată distrusă, nu se mai poate reinstitui confidențialitatea surselor jurnalistice." § 101.

⁴⁴ CEDO, *Michaud împotriva Franței* (12323/11), 2012, și jurisprudența citată.

interceptării în privința interceptării și (v) divulgarea (integrală sau parțială) a datelor interceptate și colectate.

Deși există o cerință de supraveghere judiciară înainte de exercitarea unui prerogativ de supraveghere (prin impunerea unei cerințe legale ca un mandat judiciar să fie necesar pentru exercitarea aceluși prerogativ) și *ex post facto* (de exemplu pentru a se putea gestiona o reclamație privitoare la acțiunea ilegală a unui serviciu de securitate într-o anumită situație), concluzia nu este neapărat aceea că supervizarea anterioară și cea *ex post facto* necesită să fie realizată de același organism (de exemplu acordarea unui mandat poate depinde de un singur judecător, pe când controlul *ex post facto* poate fi exercitat de către un tribunal special), cu condiția ca cerințele de mai sus să fie îndeplinite de fiecare dintre acestea.

Mandatul organismului de supraveghere

4.6 Organul sau organele de supraveghere trebuie să primească sarcina asigurării că măsurile de supraveghere nu încalcă privilegiul profesiei juridice sau secretul profesional.

În acest scop, atunci când se evaluează oportunitatea eliberării unui mandat de interceptare, organul de supraveghere ar trebui să încerce să cerceteze și legalitatea și eficiența măsurii de supraveghere: în cazul unor comunicări cu avocații, organul de supraveghere trebuie să solicite dovezi indiscutabile cu privire la faptul că respectivul act de comunicare nu se încadrează în categoria materialelor protejate de privilegiul profesiei juridice sau de secretul profesional. De asemenea, orice supervizare ar trebui să asigure că sunt respectate garanțiile procedurale existente referitoare la avocați (de exemplu, implicarea președintelui baroului sau a altei autorități a baroului).

Organul respectiv trebuie să constate că există măsuri corespunzătoare pentru minimizarea riscului de recuperare accidentală a actelor de comunicare protejate de privilegiul profesiei juridice sau de secretul profesional, pentru a evalua în mod obiectiv dacă materialul recuperat în mod accidental nu se încadrează în categoria datelor astfel protejate, precum și pentru a limita și a controla orice posibilitate de valorificare a unui material care este astfel protejat și care este recuperat accidental.

Organismul care exercită controlul *ex post facto* trebuie de asemenea să se asigure că agenția de securitate nu a încălcat niciunul dintre principiile enunțate mai sus.

Prerogativele organelor de supraveghere

4.7 Pentru a-și duce la îndeplinire mandatul, organul de supraveghere trebuie să primească prin lege un prerogative proporționale, adecvate și cu caracter obligatoriu. Aceste competențe trebuie să-i ofere organului respectiv posibilitatea de a lua decizii pe deplin avizate și aplicabile în practică.

Pentru a putea lua decizii pe deplin avizate, organele de supraveghere ar trebui să aibă acces la următoarele:

- Toate dovezile privitoare la faptul că respectivele comunicări nu fac obiectul secretului profesional sau al privilegiului profesiei juridice și că nu există nicio altă modalitate de a obține dovezi privind săvârșirea unei infracțiuni decât interceptarea acelor comunicări. În cazul unei supravegheri *ex post facto*, aceasta va include toate materialele interceptate ⁴⁵.
- Orice politici, coduri de practică și ghiduri elaborate de stat pentru controlul și supervizarea

⁴⁵ CEDO, [Zakharov împotriva Rusiei](#) (47143/06), 2015, §280; a se vedea, de asemenea, CEDO, [Kennedy împotriva Regatului Unit](#) (26839/05), 2010, §166.

materialelor interceptate care fac obiectul, sau care ar putea face obiectul secretului profesional sau al privilegiului profesiei juridice.

- Ordinele primite de către persoanele private pentru furnizarea de informații către guvern.

Este important să punem în evidență aici faptul că, în cazul în care organele de supervizare nu dețin măcar prerogativul de a înceta supravegherea comunicărilor dintre avocați și clienții acestora, atunci organele nu-și vor putea îndeplini mandatul⁴⁶. Prin urmare, pentru a putea lua decizii aplicabile, organele de supraveghere ar trebui să poată proceda astfel:

- Să autorizeze măsura de supraveghere (dacă este considerată a fi legală și eficientă).
- Să invalideze orice ordin de interceptare pe care îl consideră a fi ilegal⁴⁷.
- Să emită către autoritățile de resort ordinul de încetare și suspendare a oricăror interceptări directe sau indirecte, primirea, înregistrarea, monitorizarea și transcrierea oricăror forme de comunicare cu orice avocați, în cazul în care se constată ilegalitatea acestora.
- Să emită un ordin privind distrugerea permanentă⁴⁸ a oricăror interceptări directe sau indirecte, primirea, înregistrarea, monitorizarea și transcrierea oricăror forme de comunicare cu orice avocați, în cazul în care se constată ilegalitatea acestora. În special, în situația supravegherii *ex post facto*, organul trebuie să poată să interzică punerea la dispoziția parchetului sau a oricărei agenții guvernamentale implicate în urmărirea penală sau care reprezintă ori consiliază guvernul într-o speță civilă.

5. Valorificarea interceptărilor

5.1 Orice material interceptat și obținut în lipsa autorizării judiciare (prealabile) și cu încălcarea principiului secretului profesional sau privilegiului profesiei juridice trebuie considerat inadmisibil de către instanță.

După cum a recunoscut și CEDO în repetate rânduri⁴⁹ secretul profesional și privilegiul profesiei juridice sunt inextricabil legate de dreptul la un proces echitabil. Există referiri la discutarea jurisprudenței în secțiunea II de mai sus. În urma acestui raționament, concluzia este că orice probă obținută cu încălcarea secretului profesional sau a privilegiului profesiei juridice ar trebui să fie admisibilă în instanță numai dacă măsura de supraveghere a fost autorizată în mod adecvat de un organ de supraveghere judiciară independent, în maniera prevăzută în secțiunea 4. Mai mult, pentru a evita riscul posibilității ca statul să valorifice materialele interceptate legal în definirea și documentarea tacticilor sale și a abordării procedurilor legale, fără a informa apărarea în legătură cu acele materiale (apărarea neputând, astfel, să le supună analizei juridice), materialele obținute legal ar trebui dezvăluite avocaților care apără partea ale cărei date sau comunicări privilegiate au făcut obiectul supravegherii și să fie admisibile ca probe în instanță.

⁴⁶ Curtea de Apel din Haga, *Prakken D'Oliveira și alții împotriva Olandei*, n. 200 174 280/01, 2015, 2.9.

⁴⁷ A se vedea [Telegraaf împotriva Olandei](#) (39315/06), 2012; a se vedea, de asemenea, CEDO, [Kennedy împotriva Regatului Unit](#) (26839/05), 2010.

⁴⁸ CEDO, *Kennedy împotriva UK* (26839/05), 2010, §168.

⁴⁹ CEDO, *S. împotriva Elveției* (12629/87), 1991, §48; *Domenichini împotriva Italiei* (15943/90), 1996, §39; *Ocalan împotriva Turciei* (46221/99), 2005, §1333; *Moiseyev împotriva Rusiei* (62936/00), 2008, §209; *Campbell împotriva Regatului Unit* (13590/88), 1992, §§ 44-48.

5.2 Orice material interceptat în mod legal ar trebui să fie utilizat doar pentru scopul pentru care s-a acordat autorizația de către organul de supraveghere.

Orice altă utilizare este de natură să încalce principiile secretului profesional și privilegiului profesiei juridice și, prin urmare, trebuie considerată inadmisibil de către instanță.

5.3 În situația în care un material interceptat este considerat ca fiind ilegal, trebuie solicitată distrugerea acestuia.

Aceasta include toate informațiile privitoare la comunicare, cum ar fi participanții, ora, locul, și toate celelalte informații relevante.

6. Căi de atac și sancțiuni

6.1 Pentru a asigura o protecție juridică eficientă împotriva supravegherii ilegale, este necesar ca avocații și clienții acestora care au făcut obiectul supravegherii ilegale să aibă la dispoziție căi de atac; mai mult, după caz, trebuie impuse sancțiuni acelor persoane și agenții care au întreprins astfel de măsuri de supraveghere ilegale.

Există un principiu stabilit printr-o hotărâre a CEDO din 2006 care prevede ca, cel puțin după măsurile de supraveghere au fost divulgate - să se pună la dispoziția persoanelor în cauză și diverse căi de atac⁵⁰. Astfel de căi de atac ar trebui să fie disponibile în mod egal pentru măsurile de supraveghere ilegale atât pentru motivul că nu au fost niciodată autorizate cât și pentru acela că supravegherea a fost inițial autorizată, însă a fost executată de o manieră ilegală ori autorizarea a fost retrasă.

6.2 În special, imediat ce s-a divulgat faptul că au fost aplicate măsuri de supraveghere, avocații și clienții acestora au dreptul de a fi informați în legătură cu datele colectate ca rezultat al supravegherii directe sau indirecte.

Dreptul nu este restricționat (adică nu poate fi limitat de pretense interese de securitate ale statului) și este opozabil oricăror autorități europene și naționale. CEDO a indicat⁵¹ că acest drept la informare este restricționat în măsura în care guvernul are dreptul de a echilibra interesele de securitate națională cu nivelul ingerinței în dreptul cetățenilor la respectarea vieții private, prevăzut de articolul 8. Cu toate acestea, așa cum este explicat și mai sus, dacă materialele obținute prin supraveghere intră sub incidența protecției acordate prin articolul 6, atunci nu ar trebui să existe posibilitatea unui astfel de exercițiu de echilibrare permisibil conform articolului 8. Spre deosebire de articolul 8, articolul 6 nu permite excepții. Prin urmare, nu se poate pune problema acceptării unui astfel de exercițiu de echilibrare în cazul în care măsura de supraveghere are în vedere date privind comunicări care fac obiectul privilegiului profesiei juridice sau secretului profesional sau care intră sub incidența articolului 6. Mai mult, având în vedere protecția sporită conferită comunicărilor între avocat și client prin articolul 8, rezultatul oricărui exercițiu de echilibrare, în principiu, nu ar trebui să fie diferit de rezultatul obținut în urma aplicării articolului 6.

6.3 Odată ce măsurile de supraveghere devin cunoscute, avocații și clienții care au făcut obiectul acestor măsuri trebuie să aibă posibilitatea să conteste legalitatea acestor măsuri în fața unui judecător.

Cel puțin următoarele măsuri ar trebui să fie disponibile:

Măsuri de prevenție

⁵⁰ CEDO, [Segerstedt-Wiberg și alții împotriva Suediei](#) (62332/00), 2006, §117.

⁵¹ Ibid.

Avocații și clienții acestora ar trebui să poată solicita măsuri de prevenție. Măsurile de prevenție trebuie să fie disponibile atât împotriva supravegherii directe, cât și împotriva supravegherii indirecte. Avocații și clienții acestora poate că nu sunt pe deplin conștienți că au fost supravegheați. Din acest motiv, nu trebuie să fie obligați să dovedească faptul că au fost puși sub supraveghere. Deși este în general valabil pentru orice formă de supraveghere, acesta poate fi cazul în special în situația unei supravegheri în masă. Din cauza probabilității ca persoana vizată să nu fie conștientă de actul supravegherii, Comisia de la Veneția⁵² a sugerat necesitatea stabilirii unei proceduri pentru sesizările generale.

O astfel de abordare a fost adoptată și de CEDO în mai multe spețe legate de măsuri de supraveghere exercitate de guvern. De exemplu, în spețele *Zhakarov împotriva Rusiei*⁵³ și *Szabo și Vissy împotriva Ungariei*⁵⁴, Curtea a precizat clar că dacă ar fi existat măcar posibilitatea ca reclamantii să fi fost afectați de măsurile de supraveghere, și aceștia nu sunt suficient protejați de legislația internă, nu sunt obligați să demonstreze că au făcut personal obiectul unei astfel de supravegheri. Chiar și în eventualitatea existenței unei protecții adecvate conferite prin legislația internă, CEDO suspendă condiția preliminară de a fi fost personal afectat. Cu toate acestea, reclamantul trebuie să demonstreze că, datorită situației sale personale, poate fi supus riscului de a face obiectul unor măsuri de supraveghere.

Solicitare de distrugere a datelor

Avocații și clienții acestora ar trebui să poată solicita distrugerea oricăror date care sunt obținute în mod ilegal. Această posibilitate este sprijinită prin declarația Comisarului pentru drepturile omului al Consiliului Europei⁵⁵.

Despăgubirea pentru pagube financiare și nefinanciare

Avocații și clienții acestora ar trebui fie despăgubiți pentru orice pagube financiare cauzate de activități de supraveghere nelegală. În plus, ar trebui fie despăgubiți și pentru pagubele nefinanciare pe care le pot stabili. Acest principiu respectă jurisprudența CEDO, care în 2015⁵⁶ a acordat suma de 4.500 euro ca justă satisfacție (pentru 'prejudicii morale') unui avocat bulgar specializat în cauze penale ale cărui comunicări cu clientul său fuseseră interceptate.

6.4 Toate autoritățile guvernamentale în cazul cărora s-a constatat că au efectuat activități de supraveghere ilegale ar trebui să fie pasibile de impunerea unor sancțiuni.

Este necesar un sistem cuprinzător și eficient de sancțiuni, pentru a descuraja posibile încălcări în viitor.

În ceea ce privește supravegherea digitală, în special, în conformitate cu Decizia-cadru a Consiliului 2005/222/JAI din 24 februarie 2005 privind atacurile împotriva sistemelor informatice, fiecare stat membru ar trebui să fi implementat un sistem care include mai multe tipuri de infracțiuni, pentru a acoperi diferitele metode de supraveghere ilegală. Decizia-cadru a Consiliului permite anumite excepții în cadrul reglementărilor interne, în special pentru cazurile minore. Opinia CCBE este că astfel de excepții nu sunt aplicabile supravegherii comunicărilor cu avocatul, deoarece, prin definiție, acestea nu pot constitui cazuri minore.

În consecință, orice măsură de supraveghere ilegală prin care se încalcă privilegiul profesiei juridice sau secretul profesional ar trebui să fie susceptibilă de sancțiuni penale sau de alte sancțiuni adecvate.

⁵² Comisarul pentru drepturile omului al Consiliului Europei, '[Supravegherea democratică și eficientă a serviciilor naționale de securitate](#)', document de discuție, Consiliul Europei, 2015, pagina 51.

⁵³ CEDO, [Zhakarov împotriva Rusiei](#) (47143/06), 2015.

⁵⁴ CEDO, [Szabo și Vissy împotriva Ungariei](#) (37138/14), 2016.

⁵⁵ Comisarul pentru drepturile omului al Consiliului Europei, '[Supravegherea democratică și eficientă a serviciilor naționale de securitate](#)', document de discuție, Consiliul Europei, 2015, page 51.

⁵⁶ CEDO, [Pruteanu împotriva României](#) (30181/05), 2015, §64.

CONCLUZIE

În timp ce se apreciază că este obligația statului față de cetățenii săi să le asigure acestora siguranța și securitatea, privilegiul profesiei juridice și secretul profesional constituie componente fundamentale ale statului de drept. Atunci când statul vizează abrogarea sau erodarea principiilor privilegiului profesiei juridice și secretului profesional, chiar și în numele securității naționale, acesta constituie un atac împotriva statului de drept însuși.

Cu toate acestea, presupusul conflict între imperativul protejării securității naționale, pe de o parte, și apărarea privilegiului profesiei juridice și secretului profesional, pe de altă parte, este iluzoriu. Ambele pot coexista ca elemente esențiale într-o societate democratică matură și pe deplin funcțională, care funcționează în conformitate cu principiile statului de drept. Scopul prezentului document a fost să indice cu claritate cum poate fi realizat acest deziderat.

Evoluție – Acțiuni CCBE în legătură cu supravegherea

Încă de la dezvăluirile lui Snowden din 2013, CCBE a dat publicității declarații, studii și scrisori pentru a denunța încălcări ale secretului profesional de către state și organisme guvernamentale care desfășoară activități ilegale de supraveghere.

La începutul lunii iulie 2013, CCBE a dat publicității prima sa [declarație](#) prin care denunța amenințarea reprezentată de organele de stat investite cu competențe de anchetă secrete, care dispun de tehnologii complexe de interceptare.

În luna octombrie 2013, CCBE și-a definit primele [recomandări](#) privind apărarea secretului profesional împotriva supravegherii guvernamentale.

În luna decembrie 2013, CCBE a participat la ancheta Comisiei LIBE cu privire la supravegherea electronică în masă a cetățenilor europeni. În urma unei anchete care a durat șase luni, în luna martie 2014, Parlamentul European a adoptat o [rezoluție](#) în care concluziona, printre altele, că este "esențial ca privilegiul confidențialității profesionale a avocaților [...] să fie apărat împotriva activităților de supraveghere în masă" și "orice incertitudine legată de confidențialitatea comunicărilor între avocați și clienții acestora ar putea avea un impact negativ asupra dreptului cetățenilor UE de acces la consiliere juridică și acces la justiție și a dreptului la un proces echitabil." Această rezoluție propune și introducerea unui "Habeas Corpus Digital" pentru protejarea drepturilor fundamentale, inclusiv a statului de drept și a confidențialității comunicărilor între avocat și client. Această rezoluție a fost [apreciată](#) de CCBE.

În luna aprilie 2014, CCBE a publicat un [studiu comparativ](#) privind supravegherea guvernamentală a datelor deținute de avocați în Cloud, evidențiind măsura în care, în diferite jurisdicții europene, astfel de date electronice sunt susceptibile de acces guvernamental, și normele și condițiile care reglementează acest acces.

În urma evoluțiilor importante în legătură cu activitățile guvernamentale de supraveghere și impactul lor asupra avocaților și clienților acestora, CCBE a decis să înființeze, în luna martie 2015, un Grup de lucru pentru supraveghere.

În luna martie 2015, CCBE [a scris](#) ministrului securității și imigrației și ministrului de stat la Ministerul Afacerilor Externe și Commonwealth-ului al Regatului Unit. Scrisorile au exprimat îngrijorarea privind existența în UK a unor politici care permit accesul personalului serviciilor de securitate la comunicări confidențiale între avocat și client, solicitând clarificări pe această temă. În sfârșit, CCBE [a scris](#) în luna ianuarie 2016 Mareșalului Parlamentului Poloniei, exprimându-și îngrijorarea față de o propunere de modificare a legii privind instituția poliției și a altor acte normative privind serviciile secrete ale statului, și

în special în legătură cu normele privind supravegherea datelor și păstrarea datelor.

În plus, CCBE a fost implicat în două spețe în fața instanței. Întâi, CCBE [a intervenit](#) în 2015 înaintea Consiliului Constituțional al Franței pentru a apăra confidențialitatea comunicărilor dintre avocați și clienții acestora. CCBE a transmis comentarii în cadrul procesului de revizuire a legii privind serviciile de informații și a făcut sugestii pentru formularea legii în conformitate cu dreptul la viață privată și dreptul la acces la consiliere juridică. În al doilea rând, în luna mai 2015, CCBE [a intervenit](#) cu succes în fața Tribunalului din Haga într-o speță intentată împotriva statului olandez de către firma de avocatură Prakken d'Oliveira și Asociația Olandeză a Avocaților de Drept Penal (NVSA). Curtea a fost chestionată în privința legalității interceptărilor convorbirilor și comunicărilor avocaților de către serviciile de informații naționale. În verdictul pronunțat pe 1 iulie, instanța a recunoscut că posibilitatea de a comunica în mod confidențial cu un avocat este un drept fundamental care a fost încălcat prin politica olandeză privind supravegherea. Prin urmare, instanța a dispus ca guvernul olandez să înceteze orice interceptare a comunicărilor dintre clienți și avocații acestora, conform regimului actual, în termen de șase luni. Ca reacție, statul olandez a depus cerere de apel împotriva hotărârii. La rândul său, pe 25 august 2015, CCBE a contestat temeiurile apelului, și pe 27 octombrie 2015 Curtea de Apel din Olanda a respins toate pretențiile invocate de statul olandez în apel și [a menținut hotărârea instanței inferioare](#) interzicând supravegherea comunicărilor protejate prin secretul profesional.

Bibliografie

Grupul de lucru Articolul 29

[Joint Statement of the European Data Protection Authorities Assembled in the Article 29 Working Party \(Declarația comună a autorităților europene pentru protecția datelor reunite în Grupul de lucru Articolul 29\)](#), 26 noiembrie 2014.

[Working Document on surveillance of electronic communications for intelligence and national security purposes \(Document de lucru privind supravegherea comunicațiilor electronice în scopul securității naționale\)](#), 5 decembrie 2014.

CCBE

[Letter to Polish Parliament regarding draft law on amendments to the law on Police and other acts in connection with the judgment of the Polish Constitutional Tribunal from 30 July 2014 \(Scrisoare către Parlamentul Poloniei în legătură cu propunerea de modificare a legii privind instituția poliției și a altor legi în legătură cu hotărârea Tribunalului Constituțional din Polonia, din 30 iulie 2014\)](#), 2016.

[CCBE Letter to James Brokenshire MP, Immigration and Security Minister of United Kingdom \(Scrisoarea CCBE către James Brokenshire MP, ministrul pentru securitate și imigrație al Regatului Unit\)](#), 2015.

[CCBE Comparative Study on Governmental Surveillance of Lawyers' Data in the Cloud \(Studiu comparativ privind supravegherea guvernamentală a datelor avocaților în Cloud\)](#), 2014.

[CCBE Statement on mass electronic surveillance by government bodies \(including of European lawyers' data\) \(Declarația CCBE privind supravegherea electronică în masă de către organisme guvernamentale \(inclusiv a datelor avocaților europeni\)\)](#), 2013.

[Charter of Core Principles of the European Legal Profession and Code of Conduct for European Lawyers \(Carta principiilor de bază ale avocatului european și Codul deontologic al avocatului european\)](#), 2013.

Legal Professional Privilege and European Case Law (Privilegiul profesiei juridice și jurisprudența europeană), CCBE, Georges-Albert Dal (editor), 2010.

Consiliul Europei

Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei, [Rezoluția 2045](#), 21 aprilie 2015.

Comisia de la Veneția a Consiliului Europei, '[Update of the 2007 Report on the Democratic Oversight of the Security Services and Report on the Democratic Oversight of Signals Intelligence Services](#)' (Actualizarea Raportului din 2007 privind supravegherea democratică a serviciilor de securitate și a Raportului privind supravegherea democratică a serviciilor de informații care folosesc interceptarea semnalelor), 2015

Comisarul pentru drepturile omului al Consiliului Europei, '[Democratic and effective oversight of national security services](#)' (Supravegherea democratică și eficientă a serviciilor naționale de securitate), document de discuție, Consiliul Europei, 2015.

Consiliul Europei [Recomandarea](#) Nr. R (2000) 21 privind libertatea exercitării profesiei de avocat, 25 octombrie 2000.

Consiliul Europei, [Convenția europeană a drepturilor omului](#), 1950.

Legislație europeană

[Directiva 2013/48/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 22 octombrie 2013](#) privind dreptul de a avea acces la un avocat în cadrul procedurilor penale și al procedurilor privind mandatul european de arestare, precum și dreptul ca o persoană terță să fie informată în urma privării de libertate și dreptul de a comunica cu persoane terțe și cu autorități consulare în timpul privării de libertate (OJ L 294/1).

[Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene](#), 2000.

[Directiva 98/5/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 16 februarie 1998](#), de facilitare a exercitării cu caracter permanent a profesiei de avocat într-un stat membru, altul decât cel în care s-a obținut calificarea (OJ L 77/36).

[Directiva Consiliului 77/249/CEE din 22 martie 1977](#), de facilitare a exercitării efective a libertății de a presta servicii de către avocați (OJ L 78/17).

Parlamentul European

[Rezoluția](#) Parlamentului European "Măsuri luate în urma rezoluției Parlamentului European din 12

martie 2014 privind supravegherea electronică de masă a cetățenilor UE”, 29 octombrie 2015.
Comisia LIBE al Parlamentului European [Studiu](#), ‘Provocările infracțiunilor cibernetice pentru aplicarea legii: întrecere?’, octombrie 2015.

Comisia LIBE al Parlamentului European [Studiu](#), ‘Securitatea cibernetică în Uniunea Europeană și nu numai: explorarea amenințărilor și politicilor în domeniu, septembrie 2015.

[Rezoluția](#) Parlamentului European privind programul de supraveghere al NSA a SUA, organismele de supraveghere din diferite state membre și impactul acestora asupra drepturilor fundamentale ale cetățenilor UE și a cooperării transatlantice în materie de justiție și de afaceri interne, 12 martie 2014.

Organizația Națiunilor Unite

Consiliul pentru drepturile omului al Organizației Națiunilor Unite [Rezoluție](#), ‘Dreptul la viață privată în epoca digitală’, 24 martie 2015.

Rapoarte și articole

[Ten standards for oversight and transparency of national intelligence services \(Zece standarde privind supravegherea și transparența serviciilor de informații naționale\)](#), Universitatea din Amsterdam, 2015.

Peter Carter QC și Bankim Thanki QC, ‘Legal Professional Privilege - The Law in Summary’ (Privilegiul profesiei juridice – legislația pe scurt), document de informare, 2015.

Raportul și Recomandările președintelui Grupului de analiză a informațiilor și tehnologiei comunicațiilor din SUA, ‘[Liberty and Security in a Changing World](#)’ (Libertate și securitate într-o lume în schimbare), 2013.

[‘Regulated legal professionals and professional privilege within the European Union, the European Economic Area and Switzerland, and certain other European jurisdictions’](#) (Profesioniștii din domeniul juridic reglementați și privilegiul profesional în Uniunea Europeană, Spațiul Economic European și Elveția și alte jurisdicții europene), CCBE, John Fish, 2004.

[‘Update of the Edward's Report on the professional secret, confidentiality and legal professional privilege in Europe’](#) (Actualizarea raportului Edward privind secretul profesional, confidențialitatea și privilegiul profesiei juridice în Europa), CCBE, 2003.

Eric Gippini-Fournier, ‘[Legal Professional Privilege in Competition Proceedings Before the European Commission: Beyond the cursory Glance](#)’ (Privilegiul profesiei juridice în cadrul procedurilor în domeniul concurenței în fața Comisiei Europene: Dincolo de prima privire), Fordham International Law Journal, volumul 28, numărul 4, 2004.

[‘Report on The professional secret, confidentiality and legal professional privilege in the nine member states of the European Community’](#) (Raport privind secretul profesional, confidențialitatea și privilegiul profesiei juridice în cele nouă state membre ale Comunității Europene), CCBE, D.A.O. Edward, Q.C., 1976.

Jurisprudență

Curtea Europeană a Drepturilor Omului

CEDO, [Szabo și Vissy împotriva Ungariei](#) (37138/14), 2016.

CEDO, [R.E. împotriva Regatului Unit](#) (62498/11), 2015.

CEDO, [Pruteanu împotriva României](#) (30181/05), 2015.

CEDO, [Zakharov împotriva Rusiei](#) (47143/06), 2015.

CEDO, [Michaud împotriva Franței](#) (12323/11), 2012.

CEDO, [Telegraaf împotriva Olandei](#) (39315/06), 2012.

CEDO, [Kennedy împotriva Regatului Unit](#) (26839/05), 2010.

CEDO, [Sakhnovskiy împotriva Rusiei](#) (21272/03), 2010.

CEDO, [Uzun împotriva Germaniei](#) (35623/05), 2010.

CEDO, [Bykov împotriva Rusiei](#) (4378/02), 2009.

CEDO, [Andre împotriva Franței](#) (18603/03), 2008.

CEDO, [Moiseyev împotriva Rusiei](#) (62936/00), 2008.

CEDO, [Zaaria împotriva Italiei](#) (58295/00), 2007.

CEDO, [Segerstedt-Wiberg și alții împotriva Suediei](#) (62332/00), 2006.

CEDO, [Ocalan împotriva Turciei](#) (46221/99), 2005.

CEDO, [Matheron împotriva Franței](#) (57752/00), 2005.

CEDO, [Lanz împotriva Austriei](#) (24430/94), 2002.
CEDO, [Brennan împotriva Regatului Unit](#) (39846/98), 2001.
CEDO, [Foxley împotriva UK](#) (33274/96), 2000.
CEDO, [Domenichini împotriva Italiei](#) (15943/90), 1996.
CEDO, [Kopp împotriva Elveției](#) (23224/94), 1998.
CEDO, [Campbell împotriva Regatului Unit](#) (13590/88), 1992.
CEDO, [Niemietz împotriva Germaniei](#) (13710/88), 1992.
CEDO, [S. împotriva Elveției](#) (12629/87), 1991.
CEDO, [Bonzi împotriva Elveției](#) (7854/77), 1978.
CEDO, [Klass și alții împotriva Germaniei](#) (5029/71), 1978.
Curtea de Justiție a Uniunii Europene
CJUE, [Comisia Europeană împotriva Republicii Italiene](#) (387/05), 2009.
CJUE, [Ordre des barreaux francophones et germanophone and others v. Conseil des ministres](#) (305/05), 2007.
CJUE, [AM & S împotriva Comisiei](#) (155/79), 1982.
Jurisprudență națională
Curtea de Apel din Haga, [Prakken D'Oliveira și alții împotriva Olandei](#), n. 200 174 280/01, 2015.
Camera Lorzilor, [Re McE](#), UKHL 15, 2009.
Curtea Constituțională a Republicii Cehe, Pl. US 24/10, 2011.